

Art-fresk, Anna Cybulska-Wojczyszyn
Pracownia Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki
62-100 Wągrowiec, ul. Konopnickiej 19

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

OŁTARZ GŁÓWNY

W KOŚCIELE PARAFIALNYM PW. WNIEBOWZIĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY W LOTYNIU

woj. wielkopolskie, pow. złotowski, gmina Okonek

Przygotowała: mgr Anna Cybulska-Wojczyszyn
dyplomowany konserwator dzieł sztuki

DYPLOMOWANY KONSERWATOR
DZIEŁ SZTUKI
mgr Anna Cybulska-Wojczyszyn
tel. 607 853 275

WĄGROWIEC, 07 września 2023

Na podstawie wyników wstępnego rozpoznania budowy technicznej i stanu zachowania kościoła, przy uwzględnieniu uwarunkowań historycznych, artystycznych i funkcjonalnych, proponuje się przedstawiony poniżej program prac konserwatorskich i restauratorskich. Program zakłada przeprowadzenie pełnej konserwacji i restauracji ołtarza głównego. Celem prac konserwatorskich jest przywrócenie ołtarzowi pierwotnego, oryginalnego wyglądu.

Historia kościoła¹

Zasiedlanie ziem położonych na południe od Szczecinka, w dolinie Gwdy, na pograniczu Wielkopolski i Pomorza rozpoczęło się na początku XVI wieku. Wcześniej, w połowie XV wieku, lub nawet około 1490 roku książę Bogusław X nadał m.in. pustkę Lotyń w lenno rodzinie Hertzbergów. Na otrzymanych ziemiach Hertzbergowie założyli kilka wsi, m.in. Lotyń, który stał się ich rodową siedzibą (aż do 1945 r.). Lokacja wsi nastąpiła w XVI wieku. Zapewne w tym samym czasie powstał pierwotny kościół ewangelicki z fundacji Hertzbergów. W 1587 r. jako patronowie świątyni występują Vangerowowie z pobliskiego Węgorzewa. Zachowany do dziś kościół powstał około 1734 roku, z fundacji Kacpra von Hertzberga, z tego czasu pochodzi też barokowy ołtarz ambonowy. W 1911 roku przeprowadzono gruntowną restaurację kościoła. W okresie międzywojennym Jost von Hertzberg wykonał cztery witraże. Po 1945 roku świątynia została przejęta przez katolików. Konsekracja miała miejsce 9 września 1945 r. Parafia została utworzona 25 stycznia 1968 roku. W 1985 roku wymienione zostało pokrycie dachów, odrestaurowano też wnętrze świątyni.

Jednonawowy, salowy kościół wzniesiony został na planie wydłużonego prostokąta, z prosto zamkniętą częścią prezbiterialną od wschodu. Od zachodu przylega do niego węższa, prostokątna wieża z kruchtą w przyziemiu, poszerzona od północy i południa o dwie, prostokątne przybudówki. Przy nawie od północy znajduje się niewielka, prostokątna klatka schodowa, od południa po stronie wschodniej - również prostokątna, wąska zakrystia poprzedzona kwadratowym przedsionkiem. Nawa oraz przylegająca do niej znacznie niższa zakrystia nakryte są wspólnym dachem dwuspadowym. Nad całością dominuje wysoka wieża o lekko pochyłonych ścianach, nakryta wysmukłym, ośmiobocznym hełmem o charakterze iglicy.

Jest to obiekt o konstrukcji ryglowej, z wypełnieniem ceglany (w niektórych przewodnikach podawany mylnie jako szachulcowy), kryty pierwotnie gontem, po remoncie blachą miedzianą. Kościół jest budynkiem drewnianym, wzniesionym na ceglanej, otynkowanej podmurówce. Ściany konstrukcji szkieletowej, z ceglany, tynkowanymi wypełnieniami. Ściany przedsionka zakrystii oraz północnej przybudówki klatki schodowej, a także szczyty nawy i zakrystii oszalowano pionowo mocowanymi deskami. Wieża wzniesiona została na ceglanej podmurówce, w konstrukcji słupowej, górna partia jej ścian jest oszalowana. Wnętrze świątyni nakrywa drewniany strop belkowy z dolnym pułapem.

Na zewnątrz kompozycja ścian oparta jest na kontraście ciemnych belek konstrukcji szkieletowej i jasnych, otynkowanych, malowanych na biało wypełnień.

Wnętrze nakrywa strop belkowy z dolnym pułapem o zaokrąglonych narożach, imitującym sklepienie kolebkowe, ozdobiony polichromią (wazony z kwiatami, wić

¹ <https://zabytek.pl/pl/obiekty/lotyn-kosciol-ewangelicki>

https://pl.wikipedia.org/wiki/Kościół_Wniebowzięcia_Najświętszej_Maryi_Panny_w_Lotyńiu

akantowa) uzupełnioną w 1970 roku motywami figuralnymi. Wokół ścian kościoła biegną wsparte na drewnianych słupach empory (kiedyś istniała także empora wschodnia rozebrana po 1945 roku. Balustrady empor ozdobione są płycinami o zróżnicowanym kształcie, wypełnionymi dekoracją malarską (rozety, wic akantowa).

Dawne wyposażenie kościoła obejmuje m.in. barokowy ołtarz z 1733 roku, pierwotnie ambonowy. W oknach od strony wschodniej zachowały się cztery witraże, wykonane w okresie międzywojennym przez Josta von Hertzberga, przedstawiające sceny z życia Chrystusa. Przy wschodniej ścianie kościoła ustawiono kamienną płytę nagrobną z kartuszem herbowym Friedricha Wilhelma von Hertzberga (zm. 1835 r.).

OŁTARZ GŁÓWNY

1. IDENTYFIKACJA OBIEKTU

Obiekt: ołtarz główny

Datowanie: 1733 rok

Styl: barokowy

Autor, warsztat, szkoła: warsztat nieznany lokalny

Materiał / technika: drewno/ polichromia/ snycerka/ złocenia/ rzeźby/ obraz olejny/

Wymiary: wysokość: około 500 cm; **szerokość:** 214 cm; **głębokość:** 100 cm

Właściciel, użytkownik: Parafia Rzymskokatolicka pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lotyniu

Opis:

Ołtarz główny jest drewniany, polichromowany, zdobiony dekoracją snycerską i rzeźbiarską. Pierwotnie ambonowy, po 1945 przebudowany. Złożony z dużej prostokątnej mensy i nastawy ze zwieńczeniem. Na wysokiej mense w centralnym miejscu ustawione tabernakulum. Po bokach na cokołach ozdobionych ornamentami stoją dwie kolumny z bazami i kapitelami toskańskimi. W centralnym polu znajduje się współczesny obraz z wizerunkiem Matki Boskiej. Boki ołtarza ujęte akantowymi uszakami. Ołtarz zwieńczony koroną na tle kotary oraz figurami aniołów, które podtrzymują kartusze herbowe Hertzbergów.

Ołtarz pomalowany jest wtórnie farbą olejną w kolorze białym i jasnoniebieskim. Detale złoczone wtórnie pokryte płatkami szlagmetal i aluminium oraz pomalowane brązem.

2. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Ołtarz główny uległ uszkodzeniom mechanicznym, estetycznym oraz postępującej degradacji materiałów. W przeszłości został poddany znacznym przeróbkom oraz nieprofesjonalnym naprawom. Powierzchnię ołtarza kilkakrotnie przemalowano kryjącymi powłokami olejnymi w kolorach innych niż oryginalne. Przemalowania te nie przedstawiają żadnej wartości artystycznej. Podczas ostatniego odnawiania ołtarz pomalowano farbą olejną w kolorze białym i jasnoniebieskim. Detale złoczone wtórnie pokryte płatkami szlagmetal i pomalowane brązem. Wtórne metalizacje pociemniały, są mocno zdegradowane, poszarzałe, utraciły swój pierwotny połysk. Występują ubytki w gruntach i w drewnianym podłożu. Szczególnie dużo ubytków i

odprysków zaprawy do drewna znajduje się na kolumnach. Całość wygląda nieestetycznie.

Rzeźby również zostały przemalowane farbami olejnymi oraz pokryte metalizacjami szlagmetalem.

Podłoże zostało zaatakowane przez owady żerujące w drewnie. Drewno miejscowo jest osłabione, wymaga dezynfekcji oraz impregnacji. Występują drobne ubytki formy, uszkodzenia mechaniczne, pęknięcia, dziurki po wbijanych gwoździach i pineskach. Niektóre połączenia stolarskie uległy rozluźnieniu, na stykach poszczególnych desek występują szczeliny oraz wykruszenia warstwy malarskiej. Widoczne są ubytki i odpryski warstwy malarskiej. Występują zadrapania oraz spękania, szczególnie w partiach łatwo dostępnych ludziom.

Mensa jest wtórna, odbiegająca stylem od ołtarza głównego.

Obraz Matki Boskiej

Powierzchnia obrazu zabrudzona, pokryta warstwą kurzu i brudu. Widoczne niewielkie deformacje podobrazia szczególnie w dolnej części obrazu.

3. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI

Celem prac konserwatorskich jest przywrócenie ołtarzowi głównemu pierwotnego wyglądu. Proponuje się przeprowadzenie pełnej konserwacji technicznej i estetycznej, zgodnie z założeniami sztuki konserwatorskiej. Celem prac będzie zatrzymanie procesu niszczenia podłoża, oczyszczenie, usunięcie przemalowań, wzmocnienie strukturalne, wykonanie złoceń, retuszy i rekonstrukcji w obrębie ubytków polichromii oraz prace przy obrazie.

4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Prace wstępne:

1. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej stanu zachowania ołtarza głównego przed konserwacją.
2. Demontaż elementów ołtarza. Odpowiednie zabezpieczenie zdemontowanych elementów i przewiezienie do pracowni.
3. Wykonanie odkrywek ustalających budowę stratygraficzną warstw oraz pierwotną kolorystykę ołtarza.

Konserwacja drewnianej architektury ołtarza głównego, dekoracji snycerskich, rzeźb, polichromii, złoceń i srebrzeń:

4. Oczyszczenie powierzchni z kurzu, brudu i zanieczyszczeń mechanicznych (pędzle, miotełki).
5. Usunięcie przemalowań polichromii oraz wtórnych złoceń i srebrzeń metodami mechanicznymi i chemicznymi. Wybór metod i środków uzależniony będzie od rezultatów prób przeprowadzonych na obiekcie (skalpele, preparaty typu Scansol, opalarki).
6. Wykonanie zabiegu końcowego doczyszczania powierzchni (skalpele, waciki nasączone acetonem).
7. Podklejenie odspojonych fragmentów warstwy malarskiej z zaprawą przy użyciu 10% roztworu wodnego PAW lub 5-7% roztworu kleju króliczego po uprzednim

zwilżeniu etanolem. Wykonanie konsolidacji strukturalnej na powierzchni zabytkowej.

8. Dezynfekcja i dezynsekcja struktury drewna (Xirein).
9. Impregnacja wzmacniająca drewno preparatem Hekol I-50 w toluenie. Impregnacja drewna poprzez kąpiel zdemontowanych elementów snycerskich w roztworze 6-12% preparatu w toluenie. Drewno polichromowane i złożone będzie impregnowane przez nanoszenie pędzlem 5% roztworu od odwrocia lub poprzez iniekcję do otworów po owadach. Oczyszczenie powierzchni drewna z nadmiaru preparatu i pozostawienie drewna zawiniętego folią na okres około 14 dni w celu ograniczenia migracji żywicy podczas powolnego odparowywania rozpuszczalnika.
10. Wykonanie nowej mensy ołtarzowej według projektu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, delegatura w Pile.
11. Prace stolarskie i snycerskie: Uzupelnienie dużych ubytków drewna wstawkami z drewna sezonowanego dobranego gatunkowo do oryginalnego. Wykonanie brakujących elementów snycerki. Sklejenie rozluźnionych połączeń stolarskich. Do klejenia użyty zostanie klej glutynowy (lub 50% dyspersja wodna POW) oraz kołki drewniane.
12. Uzupelnienie drobnych ubytków formy i otworów po szkodnikach kitami: preparat Araldit lub mieszanina trocin na bazie 25% wodnej dyspersji POW. Opracowanie powierzchni kitów.
13. Zabezpieczenie oryginalnej polichromii werniksem retuszerskim.
14. Uzupelnienie ubytków zaprawy kitem kredowo-klejowym lub preparatem Tikkurila. Zabieg zostanie poprzedzony przeklejeniem powierzchni 10% wodnym roztworem kleju skórniego.
15. Założenie kilku warstw zaprawy kredowo-klejowej pod złocenia. Opracowanie powierzchni przy użyciu papierów ściernych o zróżnicowanej gradacji 120-400.
16. Położenie pod złocenia właściwych podkładów: pulmentu i mikstionu, w celu uzyskania złocień w technice na poler i mat (produkty Lefranc&Bourgeois).
17. Wykonanie rekonstrukcji złotem płatkowym (23 karatowym) oraz srebrem płatkowym w technice na mat i na poler.
18. Uzupelnienie ubytków polichromii: Wykonanie retuszy konserwatorskich w miejscach przetarć i ubytków warstwy malarskiej. Wykonanie rekonstrukcji polichromii w obrębie większych ubytków metodą naśladowczą, przy użyciu farb akrylowych lub żywicznych (Restauro, Maimeri).
19. Zabezpieczenie powierzchni odpowiednimi werniksami (końcowy półmatowy Schmincke).

Konserwacja obrazu:

20. Oczyszczenie obrazu z kurzu, brudu, zanieczyszczeń powierzchniowych (pędzle).
21. Oczyszczenie odwrocia obrazu z kurzu i brudu (pędzle, skalpele, gumki kreślarskie).
22. Usunięcie werniksu, retuszy konserwatorskich i ewentualnych przemalowań warstwy malarskiej (kompozycje rozpuszczalników: aceton, alkohol, których działanie będzie przerywane benzyną lakową).
23. Wykonanie reparacji lokalnych płóciennego podobrazia. Wykonanie zabiegu prostowania podobrazia pod naciskiem.
24. Wykonanie konsolidacji wszystkich warstw technologicznych (Beva-371 w benzynie lakowej).
25. Uzupelnienie ubytków w zaprawie kitem barwionym na kolor oryginalnego gruntu. Opracowanie faktury kitów.
26. Przygotowanie płótna dublażowego. Wykonanie dublażu ze spoiwem Beva-371 na

stole próżniowym. Zabieg będzie wykonany wyłącznie w sytuacji stwierdzenia złego stanu podobrazia.

27. Naciągnięcie obrazu na nowe drewniane krosna, ruchome i szfowane.
28. Założenie werniksu retuszerskiego (Schmincke lub Maimeri).
29. Kolorystyczne uzupełnienie ubytków warstwy malarskiej farbami akwarelowymi (Schmincke).
30. Zabezpieczenie powierzchni obrazu werniksem końcowym satynowym (Schmincke).

Prace końcowe:

31. Montaż zdemontowanych elementów na pierwotnych miejscach w ołtarzu.
32. Opracowanie powykonawczej dokumentacji konserwatorskiej (opisowej i fotograficznej) wg obowiązującego schematu w trzech egzemplarzach.

Fot.1 Ołtarz główny w kościele pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lotyniu.

Opracowała: mgr Anna Cybulska-Wojcyszyn, dyplomowany konserwator malarstwa i rzeźby polichromowanej, nr dyplomu 2465/2003 UMK

DYPLOMOWANY KONSERWATOR
DZIEŁ SZTUKI
mgr Anna Cybulska-Wojcyszyn
tel. 607 853 275

Anna Cybulska-Wojcyszyn